

Jog- és államtudomány

SZILÁGYI JÁNOS EDE*

A víz jogalanyisága új-zélandi példájának alkalmazhatósága a Balaton és a magyar jog viszonyrendszerében¹

vizek jogalanyisága – új-zélandi jog – Balaton – vízjog

Az új-zélandi Északi-szigeten található *Whanganui* folyó² – a maori őslakosok által hivatkozott *Te Awa Tupua* néven – 2017-ben nyert önálló jogalanyiságot egy, az új-zélandi parlament által elfogadott törvényen³ (a továbbiakban: ATA) keresztül. Maga a jogszabály több szempontból is érdekes; ezek közül csupán az egyik, hogy a szövege Új-Zéland két hivatalos nyelvének, az új-zélandi angolnak és a maorinak

* Dr. Szilágyi János Ede, egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Agrár- és Munkajogi Tanszék, ORCID: 0000-0002-7938-6860, e-mail: civdrede@uni-miskolc.hu.

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar közös, MTA–DE Közzolgáltatási Kutatócsoportjának „Az állami szabályozó szerepek újraértékelődése a szolgáltatásokban” c. projektje keretében készült. A projektirány elhelyezésére lásd HORVÁTH M. Tamás–BARTHA Ildikó: Az ágazati közszolgáltatások rendszertanáról. In: Horváth M. Tamás–Bartha Ildikó (szerk.): *Közzolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak?* Dialóg Campus, Budapest, 2016, 25–37. A tanulmány elkészítéséhez nagy segítségül szolgált a jövő nemzedékek szószólója és rajta keresztül a *Network of Institutions for Future Generations*. E hálózat lehetővé tette, hogy a tanulmány elkészítéséhez Simon Upton, Új-Zéland jelenlegi környezetért felelős parlamenti biztosa által küldött háttéranyagokat is felhasználhassak. A kézirat lezárva 2018 márciusában.

² Fontos megjegyezni, hogy az új-zélandi Déli-szigeten van egy hasonló elnevezésű folyó, a *Wanganui*. Az Északi-szigeten található, 2017-ben a parlament által is jogalanyiságot nyert folyó nevét – a maori lakosság kérésére – 1991-ben rögzítették hivatalosan is *Whanganuiként*, részben éppen azért, hogy ne keverjék össze a két folyót egymással. Lásd *Report for Altered District Name: Wanganui District to Whanganui District*, Linzone ID A1929317, 2015. április 29., https://www.linze.govt.nz/system/files_force/media/placenames-attachments/00%20NZGB%20Proposal%20Report%20-%20Whanganui%20District%20-%202015-04-29.pdf (2018. 03. 24.).

³ *Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017*. Public Act 2017 No 7. A törvény értelmezését nagyban segíti továbbá az ATA-hoz kapcsolódó törvényjavaslat bevezető, magyarázó része: *Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Bill 129–2*. Reported from the Māori Affairs Committee on 24 November 2016.

egyfajta keveréke, vagyis nem két külön nyelvi verziója van a szövegnek (angol és egy attól elkülönült maori), hanem az alapvetően angol nyelvű szöveget gyakorta meg-megtörik a maori nyelvből átvett kifejezések. Ezzel egyúttal olyan érzetet kelt, mintha a 19. századi kapitalista alapokon nyugvó jogrendszerüket áthatná valamilyen ősi polinéz spiritualitás.⁴ Mint alább kifejtjük, mindez nagyon is közel áll a valósághoz.

Az új-zélandi parlament döntésének *környezetjogi vonatkozásai* nemzetközi szinten nem előzmény nélküliek (e nemzetközi előzmények – például az ecuadori vagy az indiai elképzelések – részleteiben egy másik tanulmányunk tárgyát képezik). Az új-zélandi, környezetért felelős parlamenti biztos (lényegében az új-zélandi zöld ombudsman), *Simon Upton*⁵ ugyanakkor fontosnak tartja felhívni a figyelmet arra, hogy az új-zélandi megoldás bevezetését hazájában elsődlegesen *emberi jogi megfontolások* indokolták.

Az ATA ismertté válását követően nem sokkal Magyarországon is felvetődött annak gondolata, hogy annak mintájára a Balaton önálló jogalanyiságot nyerjen. Ennek megfelelően jelen tanulmány célja végső soron annak vizsgálata, hogy az ATA szerinti vízjogalanyisági koncepció⁶ alkalmazása mennyiben lenne indokolható, illetve jogi vonatkozásait tekintve mennyiben lenne alkalmazható a „magyar tenger” esetében. A tanulmányban fontosnak tartjuk a kérdéskör komplex megközelítését, vagyis hogy ne pusztán környezetvédelmi aspektusok kerüljenek benne megjelölésre, hanem például a víz jogalanyiságának *dogmatikai vonatkozásai*, vagy éppen a *gazdasági hasznosíthatóság* kérdéskörei is. A terjedelmi korlátokra tekintettel mindazonáltal jelen tanulmányt bevezető jellegűnek tartjuk, amely – reményeink szerint – hozzájárul egy (számos előzményre építkező) hosszabb távú együtt gondolkodáshoz a legkülönbözőbb tudományágak és szakterületek képviselői között.

A fentiekre tekintettel jelen tanulmányban elsőként kitérünk az ATA elfogadásának új-zélandi körülményeire, illetve előzményeire. Ezt követően az ATA egyes rendelkezéseinek rövid, értékelő bemutatását végezzük el. Végül pedig az ATA koncepciójára épülő magyar kezdeményezésekkel foglalkozunk, és hogy az ATA megoldásának átvétele mennyiben indokolt a magyar helyzetre, valamint hogy az milyen átgondolandó (elsősorban) jogi kérdéseket vet fel.

Végül utalunk arra, hogy jelen tanulmányban különböző jogrendszerek jogintézményeit hasonlítjuk össze, vagyis az egyes jogrendszerek azonos elnevezésű jogintézményei között jelentős eltérés lehet, és azokat ráadásul a saját jogrendszerük más jogintézményeinek viszonylatában szabad és kell értelmeznünk. Azaz a tanulmányunk jog-összehasonlító megállapításait e fenntartással érdemes kezelni.

⁴ A jog és spiritualitás kérdéskörét egy friss tanulmányában elemezte *Bányai Orsolya* is, és mindezek kapcsán értékes kapcsolódási pontokra hívta fel a figyelmet. *BÁNYAI Orsolya: A környezetpolitika múltja, jelene, jövője – gondolatok egy könyv alapján. Pro Futuro*, 2018/1, 194–196.

⁵ *Simon Upton biztos levele Bándi Gyula biztoshelyetteshez az ATA tárgyában*, 2018. március 14., 2.

⁶ A víz különböző jogi vonatkozásait központba állító szabályozási koncepciókról lásd SZILÁGYI János Ede: *Vízszemléletű kormányzás – vízipolitika – vízjog*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2018, 224–292. (E munka ismertetését lásd a folyóirat jelenlegi számában – a szerk.) Lásd továbbá ezek előzményeit: SZILÁGYI János Ede: *Vízjog*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2013, 57–242.

1. A víz jogalanyisága új-zélandi koncepciójának közvetlen körülményei, illetve előzményei

Az ATA Whanganui folyó jogalanyiságát biztosító rendelkezései egyfajta megoldást kínálnak a modern jogrendszer azon kihívására, amely a jogrendszer által biztosított védelem határai és a környezet megőrzésének, illetve fejlesztésének a 21. századra igencsak felértékelődött igénye közötti feszültségből ered. A kihívás megoldásának egyik előfeltétele persze a politikai döntéshozó akarata lenne, vagyis hogy legyen(ek) olyan kellő hatalommal bíró szereplő(k), aki(k) valóban és hatékonyan meg akarja(k) oldani a mára válságos állapotokat produkáló környezeti problémákat. Jelen tanulmányban azonban e vonatkozásokkal a továbbiakban nem foglalkozunk. A kihívás megoldásának egy másik – jelen tanulmány tárgyát képező – feltétele, hogy – figyelembe véve számos más érdeket és szempontot is – milyen jogintézményi újításokkal lehet hatékonyabb védelmet garantálni a környezeti érdekek hathatósabb érvényre juttatása érdekében.

Amint arra tanulmányunk elején már utaltunk, az ATA-t és annak előzményeit erőteljesen áthatja egy emberi jogi elem, amely Új-Zéland maori őslakosságához és ezen őslakosság érdekeinek védelméhez kötődik. A maori és az Európából kitelepedett lakosok közötti viszony rendezésének jogi alapját az 1840-ben kötött *Waitangi Szerződés* képezi, amely deklarálja a brit szuverenitást, egyúttal meghatározza a maorik földtulajdonlásának legfőbb kérdéseit, s amely szerződésre gyakorta úgy tekintenek, mint „az új-zélandi nemzetet létrehozó dokumentumra”.⁷ Az új-zélandi állam (jogszábai hivatkozása gyakorta: a Korona) és a maorik közötti konfliktusok azonban a szerződéssel nem tűntek el, sőt magának a szerződésnek az egymástól jelentősen eltérő két nyelvi verziója is hozzájárult azokhoz. E konfliktusok feloldásának egyik speciális eszközeként 1975-ben⁸ létrehozták a Waitangi Vizsgálóbizottságot (*Waitangi Tribunal*) is, amelynek fontos feladata, hogy kivizsgálja a Waitangi Szerződés Korona általi megsértésének eseteit, és hogy ennek kapcsán javaslatokat fogalmazzon meg a Korona számára a helyzet orvoslására. Ezen vizsgálatok egyike során született jelentés⁹ a Whanganui folyóról, illetve az ott élő maoriknak a folyóhoz kapcsolódó jogairól, amely nagy fontosságú az ATA előzményeit illetően, és amelyre – mint a Whanganui maori törzs történelmi igényeit megfogalmazó dokumentumra – az ATA maga is épít és hivatkozik [lásd ATA 9. § (3) bekezdés].

A Waitangi Vizsgálóbizottság megállapította a Waitangi Szerződés megsértését, és azt, hogy a Korona megsértette az ott élő maorik jogát a Whanganui folyó birtoklása és használata kapcsán. Fontos kiemelni, hogy a Vizsgálóbizottság jelentésében nem pusztán a folyómedret képező ingatlanok esetében állapította meg a maori törzs *kizárólagos hozzáférési jogát* – ezt ugyanis *tulajdonjogként* elismerve már megtették korábban más fórumok is –, hanem immáron maga a folyó mint természeti erőforrás kapcsán is. A Vizsgálóbizottság ezt követően javaslatokat

⁷ CANO PECHARROMAN, Lidia: Rights of Nature: Rivers That Can Stand in Court. *Resources*, 2018/7/13, 7., doi:10.3390/resources7010013.

⁸ *Treaty of Waitangi Act 1975*. Public Act No 114.

⁹ *The Whanganui River Report*. Waitangi Tribunal Reports Wai 167, 1999.

is megfogalmazott arra vonatkozólag, hogy miként orvosolható az érdeksérelem. A Vizsgálóbizottság jelentésében megjelenik a maori szokásjog is, amelyet a jelentés szerint az elmúlt majd 140 év jogvitájában lényegében félreértelmeztek, és modern, brit jogintézményekkel magyaráztak. A maori szokásjog terminológiájában a Whanganui folyó maga is egyfajta személy (*entity*), egy őselőd (*ancestor*), amely folyóhoz való teljes hozzáférés joga a maori törzset, illetve annak leszármazottait közösségként (*descent group as a whole*) illeti meg.¹⁰ A jelentés részletesen kitér az angol *tulajdonjogi* terminológia és azon – a modern jogi terminológiával nehezen megragadható – jogi-spirituális-kulturális viszony közötti különbségre, amely utóbbi viszonyt a maorik őriznek törzsük és a folyó között; modern terminológiával talán a *folyóhoz való hozzáférés* fejezi ki ezt leginkább.¹¹ *Meglátásunk szerint a maorik a folyóhoz való viszonya és szemlélete – saját magunk terminológiájával – kevésbé dologi jogi alapon ragadható meg, mint inkább családjogi alapon*; ezt támasztja alá, hogy a maorik nem a folyó tulajdonosainak, hanem leszármazóinak, és ennél fogva inkább az őrzőinek tekintik magukat. A jelentés kitér arra, hogy a folyó feletti tulajdonlás, vízgazdálkodás és ellenőrzés kapcsán három fő érdek – a gazdasági, a környezetvédelmi és a maori – csap össze egymással. Ezen érdek-összeütközés kezelésének korábbi tipikus szabályozója az 1991-es természeti erőforrás-gazdálkodási törvény¹² volt, azonban e törvény nem tette lehetővé a maorik tulajdonhoz való alapvető jogának elismerését és garantálását a Whanganui folyó esetében.¹³ Nem mellesleg a maorik e törzsi közösségbe – illetve a *törzsi manába*, amelyet e kontextusban talán leginkább erőnek, hatalomnak lehet fordítani – bizonyos értelemben befogadták az Európából jövőket is. Vagyis a maorik nem saját privilegizált helyzetük, jogosítványaik fenntartására törekedtek az európaiak megjelenésekor. A jelentés szerint sajnálatos módon az európai jövevények kapitalista szemlélete mindezen gesztust a következőképpen értelmezte: „a maorik megosztották velünk a folyót, tehát az immár a mienk”. A jelentés felhívja a figyelmet arra is, hogy a maorik a folyóval kapcsolatos szemlélete alkalmas lehet arra, hogy egy, a környezettel összhangban lévő jobb társadalmat építsünk fel modern világunkban; e szemlélet alapja nem a *folyó birtoklása*, hanem sokkal inkább egy megfelelő kapcsolat kialakítása a folyóval és annak manájával. Nem mellesleg a maorik azon kezdeti gesztusa, hogy befogadták az első európaiakat és hozzáférést biztosítottak nekik is a folyó használatához, nagyon közel áll azon modern környezetvédelmi, illetve természeti erőforrás-használati koncepciókhoz, amely a különböző érdekcsoportok és használók együttműködésére hív fel.¹⁴

Az új-zélandi zöld ombudsman ráirányította a figyelmet arra,¹⁵ hogy már az ATA elfogadása előtt a maorik és a Korona között több olyan megállapodás is született,

¹⁰ *The Whanganui River Report*, xi–xv., xvii–xviii., xxi. p. A folyó ősként való maori értelmezésének lényegi voltát emeli ki az ATA kapcsán IORNS MAGALLANES, Catherine J.: *Nature as an Ancestor*. *Vertigo*, Hors-série 22, September 2015., <http://journals.openedition.org/vertigo/16199?lang=en> (2018. 03. 26.).

¹¹ *The Whanganui River Report*, xv–xvi.

¹² *Resource Management Act 1991*. Public Act No 69.

¹³ *The Whanganui River Report*, xv–xvi.

¹⁴ *The Whanganui River Report*, xviii–xix.

¹⁵ *Simon Upton biztos levele...*, 2.

amelyeket aztán az új-zélandi parlament törvénybe foglalt. Ezek közül a *Waikato* folyó kapcsán még csak egy, a maorik és a Korona általi, *közös irányítású hatóságot* hoztak létre a Waikato folyó hosszú távú stratégiájának fejlesztésére, s hogy megőrizzék a folyót a jövő generációk számára.¹⁶ A nagy jogintézményi újítás a 2014-ben önálló jogalanyiságot kapott *Te Urewera* Nemzeti Park esetében¹⁷ következett be, amely hasonlóképpen kötődik az őslakosokhoz, mint a Whanganui folyó, és amelynek jogi koncepciója szolgált a későbbi ATA alapjául is (fontos eltérés ugyanakkor a két ügyben, hogy a *Te Urewera*-hoz kötődő maorik, a Tūhoe-k, nem írták alá a Waitangi Szerződést, és nem ismerték el a Korona szuverenitását).¹⁸ Egyúttal jól látszik, hogy a folyamatnak nincs még vége, ugyanis egy 2017 decemberi megállapodás jegyzőkönyvének tanúsága szerint a Korona és nyolc maori törzs megállapodott abban is, hogy a *Taranaki Maunga* hegységet is jogalanyissággal ruházzák fel.¹⁹ E lépéssel – hasonlóan a *Te Urewera* és a Whanganui folyó esetéhez – az *adott terület feletti tulajdonjog kérdéseinek ellentmondásait* (vagyis annak anomáliáját, hogy pontosan kihez is tartozik a terület) gondolják feloldani azáltal, hogy az érintett területet nem valamelyik fél tulajdonába rendelik, hanem annak kapcsán egyfajta – a helyi maorik és a Korona közötti – *közös kormányzást hoznak létre az önálló jogalanyiság ernyője alatt*, kifejezve a maorik *különleges kapcsolatát* az érintett földdel, és elismerve egyúttal annak *kulturális és spirituális jelentőségét* is.

2. A Whanganui folyó jogalanyiságát biztosító új-zélandi törvény

A Whanganui folyó jogalanyiségének fontos előzményét képezi az az 1873-ig visszavezethető jogvita, amely a folyó és a folyó körüli földek tárgyában zajlott bizonyos maori törzsek (*iwi*), nemzetségek (*hapū*), illetve egyéb csoportjaik – későbbi összefoglaló nevük az ATA-ban: *Whanganui iwi* –, valamint a Korona, vagyis lényegében az új-zélandi állam között. A jogvita rendezésének fontos állomásai voltak a Waitangi Vizsgálóbizottság már korábban említett 1999-es jelentése és az azt követően folytatott, több lépcsőben zajló tárgyalások.²⁰ E tárgyalások eredményeképpen 2014. augusztus 5. napján írták alá a Whanganui iwi képviselői és a Korona kép-

¹⁶ *Waikato-Tainui Raupatu Claims (Waikato River) Settlement Act 2010*. Public Act No 24.

¹⁷ *Te Urewera Act 2014*. Public Act 2014 No 51. Ezzel egy időben született: *Tūhoe Claims Settlement Act 2014*. Public Act No 50. Ennek elemzését lásd EXTON, Megan: *Personhood: A Legal Tool for Furthering Māori Aspirations for Land*, BLaw Dissertation, University of Otago, October 2017, <http://www.otago.ac.nz/law/research/journals/otago672763.pdf> (2018. 03. 26.).

¹⁸ IORNS MAGALLANES: i. m., par. 31.

¹⁹ CHENG, Derek: *Mt Taranaki will be granted special legal status similar to Te Urewera and the Whanganui River*. *NZ Herald*, 12 December 2017, http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=11963982 (2018. 03. 26.).

²⁰ Lásd különösen: *Tuutohu Whakatupua*, agreement between Whanganui Iwi and the Crown, 30 August 2012, http://www.wrmtb.co.nz/new_updates/TuutohuWhakatupuaFinalSigned.pdf (2018. 03. 26.); *Record of Understanding*, between Whanganui Iwi and the Crown, 13 October 2011, http://www.wrmtb.co.nz/new_updates/Record%20of%20Understanding%202012.pdf (2018. 03. 26.); illetve mindezekről APNZ: *Agreement entitles Whanganui River to legal identity*. *NZ Herald*, 21 December 2017, http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=10830586 (2018. 03. 26.).

viselői azon megállapodást (maori neve: *Ruruku Whakatupua*),²¹ amelynek alapján az új-zélandi parlament 2017-ben elfogadta az ATA-t. *Catherine Iorns Magallanes* szerint a folyó önálló jogalanyként történő megszemélyesítésével „az új-zélandi parlament a maori kozmológiát a modern jogrendszer részévé tette”. Ugyanő úgy látja, hogy a folyó megszemélyesítésével az elsődleges cél nem a környezetvédelmi igényeknek való megfelelés volt – vagyis hogy Új-Zéland ezzel mintegy beálljon „a természet jogait” elismerők táborába –, hanem sokkal inkább az, hogy az új-zélandi maori őslakosok emberi jogai magasabb szintű elismerést nyerjenek. Azt mindazonáltal Iorns Magallanes is kiemeli, hogy mindezekről függetlenül az új-zélandi megoldás alkalmas lehet a természeti környezet magasabb szintű védelmére, valamint az ember és természet közötti összetettebb viszony felismerését is jobban szolgálja.²²

A fentiekből következően a folyó megszemélyesítésének és ezáltal jogalanyiságának az elismerése egyértelműen tükrözi a folyóról alkotott maori szemléletet, vagyis azt, hogy az egy egységes és élő egész, amely ráadásul az ősök, és annak a megfelelő jogi leképeződését, nevezetesen, hogy a folyó hasonló jogalanyiságot nyerjen, mint amilyennel adott esetben egy cég is bír. Más jogi lehetőség is kínálkozott az őslakosság és a Korona között folyó vita rendezésére; elég csak a Waikato folyó körüli vita fent említett, 2010-es új-zélandi rendezésének jogi megoldását kiemelnünk. A Whanganui folyó esetében azonban e klasszikusabb jogi megközelítést a maorik nem tartották elégségesnek.

Az ATA öt részből áll. Az első rész bevezető előírásokat tartalmaz, amelyben megtalálhatók az értelmező megjegyzések is, és amely rész a maori szavak szövegben történő sűrű előfordulása miatt egyfajta maori–angol jogi szaknyelvi szótárként is funkcionál. Az ATA második része jelen tanulmányunk szempontjából talán a legfontosabb, hiszen ez a Whanganui folyó jogalanyiságának jogi kereteit (maori elnevezéssel: *Te Pā Auroa*) határozza meg. A harmadik rész a whanganui törzsnek nyújtott jóvátételről szól, s több más mellett a Korona bocsánatkérése is itt szerepel. Az ATA negyedik része a történelmi igényekről szóló megállapodást, ötödik része pedig az érintett maorikat képviselő szervezetek átstrukturálását tartalmazza; így például több korábbi szervezet megszűnt, és a whanganui őslakosok képviselőit egy újat (az ún. *Ngā Tāngata Tiaki o Whanganui*) hoztak létre.²³ Az ATA fenti rendelkezései közül elsődlegesen a témánk, vagyis a jogalanyiság szempontjából leginkább jelentős első és második részekkel foglalkozunk.

²¹ ATA 7. §. Az ATA közvetlen előzményének számító megállapodás két részből áll. Az egyik az, ami főleg a folyó jogalanyiságára fókuszál, ez a *Ruruku Whakatupua – Te Mana o Te Awa Tupua*, 5 August 2014, http://www.wrmtb.co.nz/new_updates/Ruruku_Whakatupua_Te_Mana_o_Te_Awa_Tupua_Signed5August%202014.pdf (2018. 03. 26.). A másik főleg a whanganui maori törzsekre vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket: *Ruruku Whakatupua – Te Mana o Te Iwi o Whanganui*, 5 August 2014, http://www.wrmtb.co.nz/new_updates/RurukuWhakatupua-TeManaoTelwioWhanganui.pdf (2018. 03. 26.).

²² IORNS MAGALLANES: i. m., par. 2–4., 45.

²³ Ennek dokumentuma: *Ngā Tāngata Tiaki o Whanganui*, Deed of Trust, 4 August 2014, <http://www.ngatangiati.co.nz/wp-content/uploads/2015/04/Ng%C4%81-T%C4%81ngata-Tiaki-o-Whanganui-Trust-Deed-Final-Executed-Deed-4-August-2014-1.pdf> (2018. 03. 26.).

2.1. A folyó mibenléte, jogon túlmutató komplexitásának megragadása a jog eszközeivel

Elsőként – a pontosság kedvéért – fontos rögzíteni, hogy a Whanganui folyó a maori *Te Awa Tupua* néven nyert jogalanyiságot (ATA 14. §). A jogalanyiség konkrét kifejtése előtt azonban a jogalkotó fontosabbnak tartotta rögzíteni a *Te Awa Tupua komplex, jogon túlmutató mibenlétét*, nevezetesen azt, hogy a *Te Awa Tupua oszt-hatatlan és élő egész*, amely magában foglalja a Whanganui folyót annak hegyi eredőjétől egészen a tengerig, egyaránt megtestesítve annak fizikai és metafizikai részeit (ATA 12. §). Ez utóbbi vonatkozások kifejtése nagyban összefügg azon ún. *belső értékekkel* (maoriul: *Tupua te Kawa*), amelyek a *Te Awa Tupua* esszenciáját képviselik, és amelyek főbb pontjai szintén tételezésre kerültek a törvénybe (ATA 13. §). A négy érték (*kawa*) közül az egyik például az, hogy a Whanganui folyóhoz tartozó törzsek és a folyó között egy elidegeníthetetlen kapcsolat van, és hogy ezek felelősek a folyóért és annak egészségéért és jólétéért.²⁴ Fontos megemlíteni, hogy önmagában a *whanganui maori törzsek* (maoriul: *Whanganui iwi*) köre sem magától értendő. Ennek tudható be az, hogy az ATA maga is egy hosszas lehatárolást ad azon whanganui maori törzsekre, amelyek az ATA számos rendelkezésének címzettjei, illetve kedvezményezettjei (ATA 7. és 8. §, valamint az ATA 1. melléklete); ezt a lehatárolást azonban az ATA sem tartja kizárólagosnak (ATA 1. melléklet). Meglátásunk szerint az érintett maorik pontos meghatározásának nehézsége is erősítheti azon megoldás indokoltságát, hogy a döntéshozók a folyónak magának adtak önálló jogalanyiságot, és így például a vitás földek tulajdonjogát is egy pontosan körülhatárolt alanyra ruházhatták át, meggátolva így egy népcsoport bizonytalan lehatárolásából eredő, pusztán a népcsoport egy részét érintő kompenzációból eredő jogvita jövőbeni kialakulását.

Még ugyancsak a jogalanyiség rögzítésének, illetve mibenlétének kifejtése előtt az ATA igyekszik *pontos lehatárolást* adni (ATA 7. §) magáról a Whanganui folyóról egyfajta *dologi jogi alapon* is.²⁵ Ez alapján a folyó magában foglalja azt a víztestet, amely Whanganui folyóként ismert, a Whanganui folyó vízgyűjtőjében található, és amely a folyó eredésétől folyik folyamatosan vagy időszakosan a folyó Tasman-tengernél található torkolatáig. A Whanganui folyóhoz hozzátartoznak mindazon, a Whanganui folyó vízgyűjtőjén található mellékfolyók, patakok és egyéb vízadók, amelyek folyamatosan vagy időszakosan belefolyanak a korábban nevesített Whanganui folyó víztestébe. A Whanganui folyó részét képezik mindazon tavak és vizes területek, amelyek folyamatosan vagy időszakosan kapcsolódnak a korábban nevesített Whanganui folyó víztestéhez, illetve mindezek mellékfolyói, patakjai és egyéb vízadói. Végezetül a Whanganui folyóhoz tartoznak a fent nevesített víztestek medrei.

²⁴ A másik három *kawa*: (a) A *Te Awa Tupua* egy spirituális és fizikai entitás egyben, amely fontos szerepet kap az érintett maori törzsek fenntartásában. (b) A folyó a hegyektől egészen a tengerig terjed, vagyis egységes egész, és nem szabad azt részenként kezelni. (c) A folyó a kisebb és nagyobb források összefolyásából jön létre, mindezek hozzátartoznak a folyóhoz (vagyis ez egyfajta vízgyűjtő szemléletet jelenít meg).

²⁵ Fontos megjegyezni, hogy az ATA egy részére vonatkozóan – amelyben a folyóhoz kapcsolódó ingatlanok átruházásáról van szó – a Whanganui folyó dologi jogi részei szűkebben értelmezendők (konkrétan nincsenek benne a kapcsolódó tavak és azok medrei); lásd erről: ATA 39. § (1)–(2) bekezdés.

Az ATA (7. §) ez utóbbi (vagyis a meder) vonatkozásában is fontosnak tartja a pontos meghatározást. Eszerint egyfajta kiindulásként a meder azon földeket foglalja magában, amelyeket a (fent nevesített, tágabb értelemben vett) Whanganui folyó lefed a legteljesebb kiterjedésekor anélkül, hogy túllépné magát a partját. A mederbe beletartozik maga az altalaj, a mederhez kapcsolódó növényzet, a víz által kitöltött tér, valamint a víz feletti légtér. Mindezek kapcsán megjegyezzük, hogy a meder ilyenfajta lehatárolása miatt is van nagy jelentősége az ATA azon előírásainak, amelyben kimerítően rendelkeznek arról, hogy a Whanganui folyó *medrének a Korona által tulajdonolt részeit* átruházzák a folyóra, és hasonlóképpen részletesen rendezik azon kérdéskört is, hogy a folyóhoz kapcsolódó egyéb tulajdonosi háttérű ingatlanok miként kerülnek át a folyóhoz. A folyóhoz kapcsolódó ingatlanok köre – például a folyó medrének természetes változása miatt – változhat, amely kérdéskör részletszabályait a törvény rendezi (ATA 39–56. §). Végül fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Whanganui folyó vízgyűjtőjének mintegy fele része egy nagy *természetvédelmi területnek*,²⁶ ami miatt a természetvédelmi vonatkozások rendezése is kiemelten fontos.

2.2. A folyó jogalanyisága, annak hatásai, illetve korlátai

Az ATA a fentiek rögzítését követően jut el odáig, hogy magát a *jogalanyiságot* rendezze. A jogban a jogalanyiság két tipikus formája a természetes személyekhez, illetve a jogi személyekhez kötődik. Az ATA a Te Awa Tupua-t *jogi személynek* nyilvánította, amely rendelkezik mindazon jogokkal, kötelezettségekkel és felelősséggel, amellyel egy jogi személy bír. E jogok gyakorlása, illetve a kötelezettségek teljesítése, a felelősség viselése a folyó nevében az erre *kijelölt hivatal* (maoriul: *Te Pou Tupua*) – a köznyelv szerint az ún. folyó őrzői – által történik, az ATA második részében és a 2014-es megállapodásban *rögzített módon* (14. §). Ez utóbbi kapcsán különösen a következőket érdemes kiemelni:

A folyó jogalanyisága és komplex státusza elismerésének legfőbb jogi hatásainak kérdését az ATA (ATA 15. §) kiemelten rendezi mindazon személyek kapcsán, akik az ATA 2. mellékletében részletezett törvények alapján járnak el, gyakorolják hatalmukat, illetve tesznek eleget kötelezettségeiknek, amennyiben (a) e funkciójuk, hatalmuk, illetve kötelezettségük a Whanganui folyóhoz kapcsolódik, vagy olyan tevékenységhez a Whanganui folyó vízgyűjtőjében, amely hatással van a folyóra; illetve (b) a folyó, illetve annak (korábban már említett) belső értékei (Tupua te Kawa) kapcsolódnak e funkciókhoz, hatalomhoz, illetve kötelezettséghez. Az ATA 2. mellékletében említett törvények két csoportban kerültek nevesítésre. Az első csoportba sorolt törvények²⁷ alapján eljáró személyeknek el kell ismerniük a folyó jogalanyiságát és annak belső értékeit, továbbá biztosítaniuk kell ezek érvényre juttatását.

²⁶ *Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Bill* 129–2, 6.

²⁷ Az ATA 2. mellékletének 1. pontja taxatív sorolja fel a vonatkozó törvényeket, így például a következő témában született jogszabályokat: biológiai biztonság, természetvédelem, halászat, erdőgazdálkodás, helyi önkormányzatok, vízelvezetés, nemzeti parkok, természeti erőforrás-gazdálkodás (regionális politika, regionális terv, illetve körzeti terv készítésével, illetve módosításával kapcsolatban), talajvédelem és folyószabályozás, vadállatok, illetve vadak.

A második csoportba tartozó törvények²⁸ alapján eljáró személyeknek – ezzel szemben pusztán – figyelemmel kell lenniük a folyó jogalanyiságára és a belső értékeire. Fontos kiemelni, hogy az ezen részben (15. §) hivatkozott törvények alapján eljáró személyek hasonlóképpen és egyúttal kiemelten is kötelesek figyelemmel lenni a folyó – alább még részletesebben is nevesítésre kerülő – *stratégiai tervére* (ATA 37. §) is; az ATA ennek mikéntjét részleteiben is kifejti.

Az ATA különös figyelmet szentel a *már fennálló viszonyok rendezésére* is. Ennek kapcsán rögzítésre kerül (ATA 16. §), hogy – az ATA eltérő rendelkezése hiányában, fő szabály szerint – az ATA (a) nem korlátozza a folyóban már meglévő magántulajdonosi jogokat, (b) nem korlátozza, ruházza át, törli el, illetve érinti a vízhez, a folyó halaihoz, a folyó vadjaihoz, a folyó növényeihez kapcsolódó jogokat, illetve érdekeket, (c) nem érinti más jogszabályi rendelkezés alkalmazását. A *folyómeder a Korona által tulajdonolt részének* a Te Awa Tupua részére történő átruházása során pedig további részleteket is rendez a jogalkotó. Így például, hogy az ilyen részek átruházása nem érinti a következő, azokon már fennálló jogokat, jogosultságokat, illetve egyéb jogi relevanciájú helyzeteket: (a) a folyón már fennálló közösségi használatot, illetve a folyóhoz való közösségi hozzáférést, beleértve a hajózási jogokat; (b) a fennálló vagyoni jogokat; (c) az állami vállalatok, illetve a vegyes tulajdonosi struktúrájú vállalatok fennálló jogait; (d) a fennálló engedélyeket, beleértve a természeti erőforrások hasznosítására vonatkozókat is; (e) a halászati jogokat; (f) a folyóban, illetve a folyón lévő (vízi) létesítmények már fennálló tulajdonjogát, használatát; (g) a helyi hatóságok törvényi jogköreit, illetve kötelezettségeit; (h) illetve – az ATA-ban foglalt esetleges eltéréssel – a jogszabályi rendelkezések alkalmazását (ATA 46. §).

A folyó jogalanyiságának mibenlétét tovább részletezve, az ATA kitér arra, hogy ez a jogalanyiség bizonyos törvények fogalmi rendszere alapján minek feleltethető meg (ATA 17. §); például a jótékonysági törvény alapján a folyó igényt tarthat arra, hogy adományokat fogadó szervezetként vegyék nyilvántartásba, illetve az 1991-es természeti erőforrás-gazdálkodási törvény alapján egyfajta hatóságként (*public authority*) értelmezendő. Az utóbbi törvény alapján²⁹ az ilyen típusú hatóságokkal a helyi hatóságok (*local authorities*) ún. közös gazdálkodási szerződést (*joint management agreement*) köthetnek egy adott természeti erőforrás hasznosítására, az 1991-es természeti erőforrás-gazdálkodási törvényen alapuló bizonyos funkciójuk, jogköreik, illetve kötelezettségeik közös gyakorlására, illetve teljesítésére. Az ATA egyébiránt nemcsak általánosságban rendezi a más törvényekhez való viszonyát, hanem egyes részei is foglalkoznak azzal, hogy az ATA bizonyos speciális előírásait miként kell alkalmazni más törvények vonatkozásában. Így például foglalkoznak a medret alkotó ingatlanok átruházásának a természetvédelmi, bányászati, illetve természeti erőforrás-gazdálkodási törvénnyel kapcsolatos aspektusaival (ATA 44. §).³⁰

²⁸ Az ATA 2. mellékletének 2. pontja taxatív sorolja fel a vonatkozó törvényeket, így: egy bizonyos örökségvédelmi törvényt, a természeti erőforrás-gazdálkodási törvényt (az ATA 2. melléklet 1. pontjában rögzített vonatkozásain túli esetekben), illetve a közmunkatörvényt.

²⁹ *Resource Management Act 1991*, 2. §, 33. §, 36B. §. E törvény már csak azért is kiemelt jelentőségű, mivel az ATA megszületését megelőzően a Whanganui folyón történő gazdálkodás e törvény alapján valósult meg; *Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Bill 129–2*, 6.

³⁰ ATA 44. §.

A fenti, részletesnek tekinthető szabályozás ellenére is jelenleg még bizonytalanságok vannak a felelősségi kérdésekben, és az ATA konkrét gyakorlati alkalmazása kapcsán is kevés még a tapasztalat.³¹ Mondhatni, egyelőre még több a kérdés, mint a válasz. Így az új-zélandi joggyakorlók is kérdésként vetik fel a következőket:³² A Whanganui folyó felelőssége felvethető-e egyáltalán az áradásából eredő károkkért? Vannak-e a Whanganui folyónak munkavédelmi kötelességei a folyón dolgozó azon munkásokkal szemben, akik e tevékenységüket akár árvízvédelmi, vagy turisztikai, vagy más gazdasági tevékenység alapján végzik? Van-e valamilyen típuskorlátja a Whanganui folyó azon képességének, hogy jogi eljárást kezdeményezzen; nevezetesen, hogy milyen (polgári, büntetőjogi etc.) eljárásokat kezdeményezhet? A Whanganui folyóval szemben kezdeményezhető-e büntetőeljárás, például azon okból, ha az áradása emberi életet követel vagy megrongálja valaki tulajdonát? Kétségtelenül izgalmas kérdések ezek, amelyek miatt nekünk is érdemes folyamatosan nyomon követni és értékelni a Whanganui folyóval kapcsolatos jogi fejleményeket.

Az egyelőre tisztázatlan gyakorlati kérdések ellenére megállapítható, hogy az önálló jogalanyiság egyfajta teljességet biztosít, és jól láthatóan a konfliktusos helyzetek feloldásának garanciájaként szolgálhat.

2.3. A folyó jogalanyiségének intézményi kerete

A folyó jogalanyiségének legfőbb intézményi keretei kapcsán érdemes kitérni a folyó jogi képviseletét ellátó hivatalra, a folyó őrzőire (angolul: *guardian*, maoriul: *Te Pou Tupua*), akiknek az a feladata, hogy a folyó emberi arca legyenek, és hogy a folyó nevében cselekedjenek (ATA 18. §). Az őrzők támogatására egy tanácsadó csoportot (*Te Karewao*) is létrehoztak (ATA 27. §), amely tanács nem egyenlő a folyó stratégiájának (*Te Heke Ngahuru*) kidolgozására létrehozott stratégiai tanáccsal (*Te Kōpuka*; ATA 29. §). A rendszerben fontos szerepet kap a folyó pénzügyi alapja (*Te Korotete*) is, amelynek fontos pénzügyi forrása a Korona által biztosított hozzájárulás, és amelyet a folyó egészségére és jólétére használnak fel (ATA 57. §). Mindezen intézmények kapcsán az alábbiakat tartjuk fontosnak kiemelni:

a) *A folyó őrzőinek hivatala (Te Pou Tupua)*. Az ATA alapján két őrző kerül kinevezésre. Az egyik őrzőt a Whanganui folyónál érdekelt maori törzs jelöli, a másikat pedig a Korona. Ez utóbbi kapcsán az első jelölést a Waitangi Szerződéssel kapcsolatos tárgyalásokért felelős miniszter teszi meg több más miniszterrel történt konzultációt követően, a továbbiakat viszont már a környezetért felelős miniszter jelöli, ismételten több más miniszterrel történt egyeztetést követően. Mindez arra enged következtetni, hogy a maorikkal folytatott jogvita eredményes lezárását követően az új-zélandi állam a kérdéskört a jövőben elsődlegesen környezetvédelmi ügyként kezeli. A maoriknak és a Koronának is a saját jelöltje megnevezése előtt annak személyét közölnie kell a másik jelölt féllel, aki e személy kapcsán észrevételeket tehet.

³¹ *Simon Upton biztos levele...*, 2.

³² MORRISON-SHAW, Vicki-BUXEDA, Nicole: A following sea? *New Zealand Law Society*, Lawtalk 907, 2 June 2017, <https://www.lawsociety.org.nz/practice-resources/practice-areas/environmental-law/a-following-sea> (2018. 03. 24.).

Ezt követően a két jelölő együttesen nevezi ki a két őrzőt, figyelemmel arra, hogy a két őrző együtt képes legyen ellátni a folyó őrzőinek funkcióit (ATA 20. §). A folyó őrzőinek itt ismertetett kinevezési szabályai, illetve a képviselők száma alapján feltételezhetően kialakuló jövőbeni döntési helyzetek erőteljes kompromisszumos kényszeret teremtenek a hivatal minden érdemi lépése kapcsán. Az első két őrzőt (Dame Tariana Turia és Turama Hawira) 2017 augusztusában nevezték ki, és ünnepélyes beiktatásuk 2017 novemberében történt meg.³³

A Te Pou Tupua funkciói a következők (ATA 19. §): eljár és nyilatkozatokat tesz a Te Awa Tupua nevében; fenntartja a Te Awa Tupua státuszát és megtartja a belső értékeit; támogatja és védi a Te Awa Tupua egészségét és jólétét (lásd még alább); ellátja a földtulajdonosi funkciókat a Te Awa Tupua érdekében és nevében azon földek felett, amelyeket átruháznak a Te Awa Tupuára; igazgatja a folyó pénzügyi alapját; engedélyezi a Te Awa Tupua név használatát etc.

A Te Awa Tupua képviselőiben tett lépéseik, avagy mulasztásaik miatt – fő szabály szerint – nem személyesen a folyó őrzői felelnek, hanem a hivatal (ATA 21. §).

b) *Az őrzőket segítő tanácsadó csoport (Te Karewao).* E csoport tanácsaival segíti az őrzőket funkcióik ellátásában (ATA 27. §). A tanácsadó csoportban egy fővel van jelen a Whanganui őslakosok képviselője (a már említett Ngā Tāngata Tiaki o whanganui), egy fővel a Whanganui törzsön kívüli olyan más maori törzs, amely érdekelt a whanganui folyónál, és egy fővel az, akit az érintett helyi hatóságok neveztek ki. Alkalmanként, ha az őrzők a folyó egy jól körülhatárolható szakasza kapcsán járnak el, akkor – véleményezési joggal – a tanácsadó testületbe egy további személyt is kijelölhetnek a közvetlenül érintett maorik. A fentiekén túl az őrzőknek lehetőségük van meghívni a csoportba más maori közösségek, a helyi hatóságok, az illetékes minisztériumok és az érintett hivatalok képviselőit is (ATA 28. §).

c) *A folyóra vonatkozó stratégia (Te Heke Ngahuru) és annak stratégiai tanácsa (Te Kōpuka).* A folyó legfőbb érdekeit annak egészsége és jóléte képezi; ennek fejlesztése és védelme a folyó őrzőinek is az egyik legfőbb feladata (ATA 19. §). Az ATA „egészség és jólét” kategóriája magában foglalja a környezeti, társadalmi, kulturális és gazdasági egészséget és jólétet egyaránt (ATA 7. §). Ezek bővebb kifejtése, részletezése az egész folyóra kiterjedő stratégiában történik meg (ATA 35–38. §). Ez – modern vízgazdálkodási fogalmainkkal – értelmezhető egy ún. integrált vízgazdálkodási tervnek is. Mint arra korábban már utaltunk, e stratégiai dokumentumra számos, az ATA-ban nevesített törvény alapján eljáró személynek figyelemmel kell lennie feladatainak ellátása, jogkörének gyakorlása során (ATA 37. §). Nagyon fontos továbbá a folyó stratégiájának összhangba hozása más regionális, illetve körzeti tervekkel.

A stratégiaalkotás szempontjából a stratégiai tanácsnak van jelentősége, amelyben a folyóban érdekelt maori törzsek, érintett helyi hatóságok, minisztériumok, gazdasági (például energetikai) és rekreációs használók és környezetvédelmi csoportok képviselői vannak jelen legfeljebb 17 fővel (ATA 29. §, 32. §). A stratégiai tanács legfőbb feladata a folyó stratégiájának fejlesztése és felülvizsgálata (ATA 30. §).

³³ DUDMAN, Sue: History made in Whanganui as Te Pou Tupua inaugurated. *NZ Herald*, 7 November 2017, http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=11940638 (2018. 03. 26.).

3. A magyar jogrendszer és a Balaton önálló jogalanyiságának kezdeményezése

A magyar jogrendszerben a környezeti elemek a jogviszonyok közvetett tárgyai-ként jelennek meg.³⁴

E felfogástól való elszakadásként – illeszkedve bizonyos nemzetközi folyamatokhoz – került sor Magyarországon 2012. április 12–13-án az *első világjogi konferencia* megszervezésére. Az elképzelés lényege, hogy az ökoszisztémának, illetve bizonyos elemeinek egyfajta jogalanyiságot biztosítsanak, és ennek érdekében – az emberi jogok mintájára – előkészítsék a „Nyilatkozat a világ alapvető jogairól” című dokumentumot.³⁵ Később sor került bizonyos értelemben e kezdeményezés egyfajta folytatására is, amely immáron az új-zélandi Whanganui folyó jogalanyiságát vette alapul. A *Balaton jogalanyiságának elismertetését* célzó kezdeményezéssel elsőként 2016-ban a *Balatoni Kör* fordult felhívásban a magyar kormányhoz.³⁶ 2017-ben pedig a *Védegylet* és más személyek³⁷ is felhívást bocsátottak ki, azonban immáron kiszélesítve a címzettek körét a magyar és az európai uniós parlamentek képviselőire. A 2017-es felhívás alapján ugyanis a Balaton jogalanyiságának elismerése (amelyhez elégséges a magyar jogalkotó is) csak az első lépés lenne, és ennek folytatásaként – más országokban indítandó hasonló kezdeményezésekkel összekapcsolódva – a végső cél azon vízádóink (a Duna és a Tisza) jogalanyiságának elismertetése lenne, amelyek esetében immáron nemzetközi összefogás is szükségeltetne. Megjegyezzük, hogy a vizek jogalanyként történő elismerése ez utóbbi esetben egyfajta nemzetközi jogi jelleget is öltene, amely tehát immáron túlmutatna a nemzeti jogi szinten, vagyis e koncepciónak a nemzeti jogon túl nemzetközi dimenziói is vannak.³⁸ Jelen tanulmányban azonban a fenti két kezdeményezésnek csak az első, Balatont érintő részével foglalkozunk, ami meglátásunk szerint már önmagában is számos érdekes kérdést vet fel.

A magyar vízszemléletű kormányzásban, illetve vízpolitikában a Balaton mint fő fontos helyet foglal el,³⁹ amelyre az Európai Unió 2000/60/EK számú, ún. Víz Keret-

³⁴ Ennek alkotmányjogi és környezetjogi részleteihez kiindulási pontként lásd BÁNDI Gyula: A környezethez való jog – újrátöltve. *Acta Humana*, 2016/2, 7–25; FODOR László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. Gondolat Kiadó, Budapest–Debrecen, 2006.

³⁵ *Nyilatkozat a világ alapvető jogairól* [2012], http://vedegylet.hu/vilagjog/nyilatkozat_a_vilag_alapveto_jogairol.pdf (2017. 08. 06.).

³⁶ Balatoni Kör: Önálló jogalanyi státuszt a Balatonnak. 2016. november 28., <http://www.hirbalaton.hu/balatoni-kor-onallo-jogalanyi-statuszt-a-balatonnak/> (2017. 08. 06.).

³⁷ Védegylet Egyesület et al: *Balaton – Ismerjük el a Balaton és Európa nagy tavainak, folyóinak alapvető jogait*. 2017 április, <http://vedegylet.hu/balaton/> (2017. 08. 06.).

³⁸ E nemzetközi dimenziók kapcsán lásd SZILÁGYI: i. m.

³⁹ Ennek kapcsán lásd: *Magyarország felülvizsgált, 2015. évi vízgyűjtő-gazdálkodási terve (VGT2)*, amelyet 1155/2016. (III. 31.) Korm. határozattal fogadtak el, és amelynek összefoglalt, rövidített változata (!) szövegét mint belügyminisztériumi közleményt a Hivatalos Értesítő 2016/14. számának 1319–1880. oldalain tették közzé (a továbbiakban ezen oldalszámokra hivatkozással citáljuk a VGT2-t); VGT 2, 1327, 1360, 1362 etc.; *Nemzeti Vízstratégia (NVS)*, amelyről szóló 1110/2017. (III. 7.) Korm. határozat alapján az NVS közzétételére a kormány honlapján került sor a belügyminisztérium által 2017 áprilisában; NVS, 11, 32, 40–41, 93, 108 etc.

irányelvének (VKI) követelményei alapján alapvetően jó állapot jellemző.⁴⁰ A vízgazdálkodás VKI alapján történő tervezése során a Duna részvízgyűjtőjéből – jelentősége miatt – kiemelésre került a Balaton részvízgyűjtője (két tervezési alegysége a Balaton közvetlen alegység és – a Balatont tápláló Zala folyó vízgyűjtőjére fókuszáló – Zala alegység), amely így az ország négy részvízgyűjtőjének (Duna közvetlen, Tisza, Dráva, Balaton) egyike. Fő jellemzője, hogy – főbb vonatkozásait tekintve – mentesnek tekinthető a határvízi problémáktól.⁴¹ Kiemelendő, hogy a Balaton szabályozása szempontjából fontos Sió csatorna, illetve annak tervezési alegysége, a Sió alegység nem tartozik a Balaton részvízgyűjtőhöz, hanem az a Duna közvetlen részvízgyűjtő részeként került meghatározásra. *A Balaton jogalanyisága kapcsán ugyanakkor kérdésként merülhetne fel annak integrálása is.* Fontos továbbá kiemelni, hogy a VKI alapján a tervezési egységek lehatárolása alapvetően a felszíni vizek vízgyűjtőinek földrajzi határai mentén történik, vagyis ezen lehatárolás nem esik egybe a felszín alatti vízadók határvonalaival. *Ebből következően a Balaton jogalanyisága kapcsán kérdésként vizsgálható lenne az is, hogy a felszín alatti vizek miként jelenjenek meg a Balaton jogalanyiságát esetleg rendező szabályozásban.*

Amennyiben pusztán a Balaton részvízgyűjtőhöz tartozó Balaton közvetlen alegységet és Zala alegységet érintően – vagyis kihagyva az annak részét nem képező Sió alegységet – áttekintjük a területi hatóságokat, a területi igazgatási szerveket, illetve az önkormányzatokat, akkor látható, hogy azok jelentős számban érintettek. Így a Balaton három megyéhez (Zala, Veszprém, Somogy) tartozik, a Balatont tápláló Zala folyó forrása miatt pedig Vas megye is érintett. Az érintett megyék fontosak az érintett területi környezetvédelmi és természetvédelmi hatóságok (ugyanis fő szabály szerint az érintett megyei kormányhivatal megyeszékhely szerinti járási hivatala jár el),⁴² valamint az érintett környezetvédelmi igazgatási szervek (fő szabály szerint ezek megegyeznek a területi környezetvédelmi hatósággal)⁴³ meghatározása miatt is. Magával a Balatonnal kapcsolatban azonban különös illetékességi rendelkezésekkel is találkozhatunk. Így a Balaton vízfelülete és a Balaton-parti településeknek a tó medrébe (jogi partvonalával határolt területébe) nyúló, medréhez tartozó közigazgatási területe kapcsán különös illetékességi területtel bír, (a) mint területi környezetvédelmi és természetvédelmi hatóság a Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatala,⁴⁴ (b) mint környezetvédelmi igazgatási szerv a Fejér Megyei Kormányhivatal Székesfehérvári Járási Hivatala.⁴⁵ A nemzeti parkigazgatóságok közül elsődlegesen a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság érintett, illetve – a Zala folyó révén – az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság is.⁴⁶ A vízügyi-vízvédelmi hatóságok kapcsán megállapítható, hogy a részvízgyűjtő a Fejér

⁴⁰ VGT 2, 1327, 1391–1392. Ezzel szemben például magának a Zala folyónak a VKI szerinti állapota – annak szakaszai szerint – jó és (nagyobb számban:) mérsékelt a Zala alegység vízgyűjtő-gazdálkodási tervének 6.1. sz. melléklete szerint.

⁴¹ VGT 2, 1348, 1350.

⁴² 71/2015. Korm. rendelet 8/A. § (1) bekezdés.

⁴³ 71/2015. Korm. rendelet 20. § (2) bekezdés.

⁴⁴ 71/2015. Korm. rendelet 8/A. § (2) bekezdés és 3. sz. melléklet 1. pont.

⁴⁵ 71/2015. Korm. rendelet 4. sz. melléklet 1.1. pont.

⁴⁶ 71/2015. Korm. rendelet 6. §, 1. melléklet.

megyei, a Vas megyei és Baranya megyei katasztrófavédelmi igazgatóságok illetékességi területeihez tartozik.⁴⁷ A Balaton maga közvetlenül, illetve a Sió a Balatontól a torkolatig a Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság működési területéhez tartozik, azonban érintett még a Dél-dunántúli Vízügyi Igazgatóság és – több más mellett a Zala folyó kapcsán – a Nyugat-dunántúli Vízügyi Igazgatóság is; ezen igazgatóságok vettek részt egyébiránt az érintett VKI-s alegységek terveinek elkészítésében is.⁴⁸ *Meglátásunk szerint a Balaton, a Kis-Balaton, a Zala folyó és jobb esetben a Sió (!) egységes egészként történő kezelése (ez részben megvalósult), ezek egységben történő képviselése (ez véleményünk szerint hiányzik) adott esetben konkrét érdekvitás, illetve jogvitás helyzetekben leginkább a fenti széttöredezetttség miatt lehetne indokolt.*

Bizonyos értelemben ezen területi széttagoltság kiküszöbölésére született az ún. Balaton-törvény, a Balaton önálló területfejlesztési törvénye,⁴⁹ amely előremutatónak számító törvény célját tekintve alkalmas lehet a sokszereplős helyzetből adódó érdekkonfliktusok rendezésére, azonban például konkrét konfliktusok összbalatoni (Zala–Balaton–Sió) szemléletű egységes képviselétére már nem. *Kérdés ugyanakkor, hogy e vonatkozásban nem lenne-e elegendő egy olyan szervezet felállítása, amely az egyes hatóságok előtt valamilyen jól körülhatárolt értékrendszer szerint, mint egységes egésznek képviseli a Zala–Balaton–Sió vízkomplexumot? Esetleg például a jövő nemzedékek szószólójának állandó bevonásával ugyanezen célból? Ráadásul a Balaton-törvény sem terjed ki teljes egészében a Zala folyóra és a Sióra.*

A Whanganui folyó kapcsán erősen érződik a helyi őslakosok szoros kötődése a folyóhoz, mindez egy erős, elkülönülő identitástudaton alapul. *Kérdésként vethető fel ezen az alapon az, hogy az új-zélandi helyzethez hasonlóan van-e egy ilyen egységes „Balaton-identitás”, illetve a jog által nehezen kifejezhető spirituális-kulturális kapcsolat a tó és az érintett lakosok között?* Magunk bizonyos vonatkozásban tapasztalunk hasonlót, például a Balaton és környékének borászati kultúrája kapcsán, és nyilvánvalóan más aspektusok is említhetők lennének. *Kérdés ugyanakkor, hogy mindez indokolja-e az önálló jogalanyiság irányába való elmozdulást, illetve kérdésként fogalmazható meg az is, hogy ez a „Balaton-identitás” esetleg (ki)fejleszthető-e?*

A fentiekén túl természetesen más szempontok – például a tulajdoni kérdések – alapján is érdemes átgondolni a Balaton jogalanyiságának koncepcióját. Pusztán a fenti szempontokat mérlegelve ugyanakkor úgy látjuk, hogy a Balaton kapcsán felmerülő problémák jelentős része orvosolható lehetne hagyományos, illetve klasszikus nemzeti jogintézmények megfelelő alkalmazásával is. De hangsúlyozzuk, hogy más szempontok bevonása adott esetben formálhatja a fenti következtetésünket.

⁴⁷ 223/2014. Korm. rendelet 10. §, 2. melléklet.

⁴⁸ 223/2014. Korm. rendelet 5. §, 1. melléklet.

⁴⁹ A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény. Ehhez kapcsolódóan lásd még az 1821/2015. Korm. határozatot a Balaton Területfejlesztési Koncepció és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014–2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról; e kormányhatározatot azonban később az 1355/2016. Korm. határozat 6. számú pontja visszavonta.

Izgalmas kérdés lehet még a jogalanyiség kérdése a határon átnyúló vízadók esetében. Annak elemzését azonban egy későbbi tanulmányban tervezzük kifejteni.

Abstract

The present article concentrates on two aspects of the legal personality of water. First, it deals with the national legislation of New Zealand, especially the „Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017”, in which the legislator granted legal personality to the Whanganui River. Second, the article focuses on a Hungarian initiative concerning the establishment of a legal personality for the biggest Hungarian lake, i.e. Lake Balaton. Is it a real alternative to renew the legal protection of the environment in the Hungarian law? The article tries to launch a theoretical and practical dispute on the topic.